

ח"ע"א

[א] גמ' כגון רב כהנא דגברא רבה הוא וידע למחולי, אבל כ"ע לא כי הא דמר בר רב אשי כו' – כ"ה גירסת בה"ג ורמב"ם. ומפרשים לעניין שאין בו משום אונאה.

אור אליהו

בסודר, זה אינו מועיל. ולפי זה מה שהוסיפה הגמ' "כי הא דמר בר רב אשי דזבן סודרא מאימיה" כו' הוא כדי להראות, שגברא רבה שדרכו בסודר, עשוי לשלם עליו יותר משוויו לשאר אנשים, כי אצלו הוא באמת שווה יותר, אבל שאר כהנים שאין דרכם להתייקר בסודר, גם אם קיבלו את הסודר בחמישה סלעים אינו מועיל³. ולפי זה, מה שאמר רב אשי "לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבה" כו' הוא משום שמדובר בסודר שהוא חשוב ויקר רק לגברא רבה שמתייקר בו, אבל בשאר דברים שצריכים לכל אדם, גם שאר כהנים יכולים לומר ששווים להם בה' סלעים, ולאו דוקא תלמידי חכמים⁴.

אמנם יש גירסא נוספת בגמ': "אמר רב אשי, לא אמרן אלא כגון רב כהנא, דגברא רבה הוא וידע למחולי, אבל כולי עלמא לא, כי הא דמר בר רב אשי זבן סודרא מאימיה

[א] בגמ': "אמר רב יוסף, מנא אמינא לה, דתניא עגל זה לפדיון בני, טלית זה לפדיון בני, לא אמר כלום. עגל זה בחמש סלעים לפדיון בני, בנו פדוי כו' לעולם דלא שוי, וכגון דקביל כהן עילויה, כי הא דרב כהנא שקיל סודרא מבי פדיון הבן, אמר ליה, לדידי חזי לי חמש סלעים. אמר רב אשי, לא אמרן אלא כגון רב כהנא דגברא רבה הוא, ומבעי ליה סודרא ארישיה, אבל כולי עלמא לא, כי הא דמר בר רב אשי זבן סודרא מאימיה דרבה מקובי, שוי עשרה בתליסר", כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ולפי גירסא זו, כוונת רב אשי לומר, שרק מי שבאמת הדבר חשוב לו יותר מאחרים, כגון סודר לגברא רבה כרב כהנא, מועיל מה שמעריכו בחמישה סלעים, כיוון שבאמת הדבר שווה עבורו חמישה סלעים. אבל לשאר אנשים שאינם רגילים להתייקר

לדידיה, אבל כולי עלמא דלא שוי ליה לא, ואף על גב דקבליה עליה, לאו כל כמיניה".

4. וכן כתב המאירי: "ואין בזה חלוק בין כהן גדול נכבד להדיוט ופחות, שעגל וטלית הכל צריכין להם, וכל כהן יכול לומר בהן לדידי שוה לי. אבל בסודר ושאר דברים, שאינן ראויים אלא לנכבד, אי אפשר לומר כן אלא לנכבד שדרכו בכך, ר"ל ליקח כיוצא בדברים אלו ביתר מכדי דמיהן, אבל כהן אחר לא, אין זה אלא הערמה כדי לזכות בפדיון". ובשו"ת הרשב"ש (קלו) הוסיף שצריך גם שיהיה אדם נאמן שלא מערים לומר כן בשביל לזכות בפדיון: "ומכלל דברים אלו נראה, שצריך שלא יהא כמערים, ויהא אדם נאמן ולא יהא חשוד להערים, ושהדבר הזה היה צריך לו, ושאף אם לא נתן לו בפדיון הוא היה קונה

נתנה היא ואמר הוא לא הוי קדושין", וכתב הרשב"א, דרצה לומר אפילו באדם חשוב, דהא [ד]אמרינן שם ז' א' דבאדם חשוב מקודשת דוקא בשחזר הוא ואמר לה התקדשי לי כהנא זה שאני מקבל ממך מתנה זו, וכן פירש רבינו חננאל שם, ואם כן הוה ליה נתן הוא ואמר הוא, אבל נתנה היא ממש ואמר הוא אינה מקודשת כלל כו'. ובתשובה סי' תרי"ג כתב אפילו חזר ואמר לה אינה מקודשת עד שתאמר בתחלה ואתקדש אני לך כלישנא דרבא ע"ש, וע"ל סימן כ"ט סעיף בג"ד".

3. וכן כתב הריטב"א: "לעולם דלא שוי, וכגון דקבליה עליה כהן, כי הא דרב כהנא וכו' אמר רב אשי לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבה הוא, ומבעי ליה סודרא - פירוש, וקים לן ודאי דשוה חמש

אור אליהו

של הסודר, כיוון שהוא מחל על ההפרש, כך במה שמוחל הכהן ומקבל חפץ ששווה פחות מה' סלעים, אין בו הונאה ובנו פדוי. לשון הבה"ג: "אמר רבא, לעולם דלא שוי, רישא דאמר אבי הבן סופה דקבליה כהן, כי הא דרב כהנא פריק בסודרא אמר, לדילי שוי לי חמש סלעים. אמר רב אשי, לא אמרן אלא גברא רבה כרב כהנא דידע לאחולי, אבל כולי עלמא לא, שמע מינה כל היכא דקבליה כהן בנו פדוי, וכן הלכה". לשון הרמב"ם: "נתן לו כלי שאינו שוה בשוק חמישה סלעים וקבלו הכהן בחמישה סלעים, הרי בנו פדוי". ועיין הערה⁵.

הרי בנוי פדוי", הוסיף לפי דרכו: "והוא שישוה חמשה סלעים לשום אדם". אמנם האחרונים הקשו על דבריו שהם לא כפשט לשון הש"ס. וכך כתב הט"ז (שם ס"ק ה): "זו דרך דרש ודחוקה היא מדרך הפשוטי הסלולה לכל, ומי הכניסו לרמב"ם לפרש כן הפשט, ולזוז מן הפשוטי שיהיה שוה לו דוקא". והש"ך כתב (ס"ק ה): "אבל באמת דבריו דחוקים מאד". וכתב הש"ך לבאר דברי הרמב"ם שהוא גרס כבה"ג. ובדרך זו הלך רבינו בביאורו לשו"ע (ס"ק ח): "נתן לו כו' עד פדוי - לשון הרמב"ם. ותמה הר"נ עליו למה השמיט מה שכתוב שם אמר רב אשי כו', ותירץ ב"י דלאו דוקא כגון רב כהנא, אלא שישוה לשום אדם. ודבריו תמוהים, ועיין ט"ז, ועוד למה סתם הרמב"ם הוה ליה לפרש. ועיקר שגירתו כגירסת בה"ג, וכמו שכתב ש"ך, ע"ש". וכן כתב עוד רבינו (שם בליקוט): "נתן לו כו' - גירסת הרמב"ם אמר רב אשי לא אמרן אלא רב כהנא דגברא רבא הוא וידע למחולי, אבל כולי עלמא לא, כי הא דמר בר רב אשי כו' ומפרש לענין אונאה, דאין בו משום אונאה. אבל שיטת רש"י ותוס' ורא"ש ושאר פוסקים, דוקא דשוה לדידיה ועיין ברשב"א ור"נ". ובשערי יושר (ה, כה) כתב: "דלכאורה אכתי קשה, למה סתם הרמב"ם ולא חלק בין גברא רבה או לא, וגם על הבה"ג קשה כמו כן, דמסיק שמע מינה כל היכא דקבליה כהן בנו פדוי,

דרבה מקובי, שוי עשרה בתליסר". והיינו שבמקום "ומבעי ליה סודריה ארשיה" כתוב "וידע למחולי". כך היא גירסת בה"ג (סימן עג הלכות בכורות) ורמב"ם (ביכורים יא, ז). ומפרשים שמה שכתוב "דגברא רבה הוא וידע למחולי" לעניין שאין בו משום הונאה, שאף על פי שאינו שווה באמת חמישה סלעים, וגם לו אינו שווה חמישה סלעים, מכל מקום, כיוון שמוחל לקבלו בפדיון הבן, אין בזה אונאה ובנו פדוי. וזה מה שהוסיפה הגמ': "כי הא דמר בר רב אשי דזבן סודרא מאימיה" כו' והיינו, כמו ששם אין הונאה בקניית הסודר, אע"פ ששילם מר בר רב אשי יותר משתות משוויו

אותו במעות אלו אפילו מביתו, בזה אם אמר לדידי שוה לי בנו פדוי, ובזולת זה לא הוי בנו פדוי, אפילו אם אמר לדידי שוה לי".

5. הקשה הר"ן (ר"ע"א מדפי הריף) על הרמב"ם מדוע לא הזכיר כלל את התנאי שאמר רב אשי "לא אמרן אלא כגון רב כהנא דגברא רבה ומבעי ליה סודרא ארשיה" כו'. וכתב הכסף משנה (ביכורים יא, ז): "ולי נראה, שסובר רבינו שכל שהוא שוה חמישה סלעים לשום אדם, אף על פי שלכהן זה אינו שוה כל כך יכול לקבלו בה' סלעים. והא דאמר רב אשי לא אמרן אלא כגון רב כהנא וכו' היינו לומר דאי לשום אדם אינו שוה ה' סלעים לא מהני מאי דאמר רב כהנא לדידי שוה לי ה' סלעים, והכי פירושו, לא אמרן אלא כגון סודרא, דלרב כהנא ודכוותיה שוה לפעמים ה' סלעים, אבל כולי עלמא' כלומר, מילתא דלכולי עלמא לא שוי ה' סלעים, כיון דלשום אדם בעולם לא שוה ה' סלעים לאו כל כמיניה. וזה שכתב 'כלי שאינו שוה בשוק ה' סלעים' כלומר, בשוק אינו שוה כל כך, אבל לקצת בני אדם שוה ה' סלעים וקבלו הכהן בחמש סלעים בנו פדוי" (וכעין זה כתב מרן גם בב"י יו"ד שה). ולפי מה שכתב מרן הכסף משנה בדעת הרמב"ם העלה בשולחנו הטהור (יו"ד שה, ה), שאחר שהעתיק לשון הרמב"ם: "נתן לו כלי שאינו שוה בשוק חמשה סלעים, וקבלו הכהן בחמשה סלעים,

[ב] תוס' ד"ה ומאי כו' עבד כנעני נקנה – וקונה עצמו.

אור אליהו

בחליפין, הרי דבר זה מפורש בברייתא לקמן (כב ע"ב) לגבי דברים שעבד כנעני נקנה בהם: "תנא אף בחליפין"⁶. ג. בתחילת דבריהם לגבי עבד עברי כתבו התוס': "אין עבד עברי נקנה בחליפין ולא קונה עצמו בחליפין", ומדוע לגבי עבד כנעני כתבו רק "נקנה". ואולי משום כך הוסיף רבינו בגליון הש"ס שלו את התיבות "וקונה עצמו". ולפי זה צריך לגרוס בתוס': "אבל עבד כנעני נקנה וקונה עצמו בחליפין". והראיה שהביאו מפרק השולח היא באמת רק לגבי זה שעבד כנעני קונה עצמו, אבל מה שנקנה בחליפין אפשר ללמוד מהברייתא, כנ"ל⁷.

בזמן רב נחמץ. ועל זה כתב שמה שכתבו התוס' "כדנתי" הכוונה לברייתא בכב ע"ב, ומה שהביאו מפרק השולח הוא לגבי קונה את עצמו. אמנם בגליון הגרי"פ הגיה שבמקום תיבת "כדנתי" צריך לומר "כדאמרינן". וכדברי בן אריה מפורש בתוס' טו': "אבל עבד כנעני נקנה בחליפין, כדנתי לקמן. וקונה את עצמו בחליפין, כדמשמע בפרק השולח". וכן מבואר בתוס' גיטין (לט ע"ב ד"ה משום): "משום דהוה ליה כליו של מקנה - אבל אם היה כליו של קונה היתה זוהי עצמה בחליפין, דתניא בהדיא בפ"ק דקידושין דעבד כנעני נקנה בחליפין".

ובעיקר הדין שכתבו התוס', שעבד כנעני קונה עצמו בחליפין, מבואר בטור (יו"ד רסז) שכן הוא דעת רבינו תם. וכתב הב"י שכן כתבו גם רש"י (גיטין מ ע"ב ד"ה אמר) ורא"ש (גיטין ד, כז), ושכן שיטת הראב"ד בהשגות (עבדים ה, ג). אמנם שיטת הרמב"ם (שם א) שעבד כנעני רק נקנה בחליפין, אבל אינו קונה עצמו בחליפין: "עבד כנעני נקנה בחמשה דברים וקונה את עצמו בשלשה, נקנה בכסף או בשטר או בחזקה או בחליפין או במשיכה, וקונה את עצמו בכסף או בשטר או בראשי איברים". וכן פסק השו"ע (יו"ד רסז, כו). והרמ"א כתב (שם): "וי"א דאף קונה עצמו בחליפין". ועיין מה שכתב רבינו בביאורו לשו"ע (שם ס"ק סז ובליקוט).

[ב] כתבו תוס' ד"ה ומאי כו': "אבל עבד כנעני נקנה בחליפין, כדנתי בפרק השולח (גיטין דף לט ע"ב) גבי שקל כומתא ושדא בה. אמר לה, קני האי וקנה נפשך. ומשמע משום דהוה ליה כליו של מקנה לא עשה ולא כלום, אבל בכליו של קונה קנתה ומתורת חליפין משמע, ולא בתורת כסף, וכך פירש רבינו חננאל שם". והנה לכאורה קשה: א. הרי הראיה שהביאו תוס' מפרק השולח היא, שעבד כנעני קונה עצמו בחליפין, ואם כן איך הביאו זאת לראיה על מה שכתבו "אבל עבד כנעני נקנה בחליפין". ב. מדוע הוצרכו להביא ראיה מפרק השולח שעבד כנעני נקנה

משמע גם כן, דלא בעינן דוקא גברא רבה. ונלענ"ד לפרש, דמה דאמרינן גברא רבה דידע למחולי הכונה בזה הוא הידיעה שיודע להבחין בין מחילה לפרעון, דמי שאינו יודע הבחנה זו אם מקבל דבר שאינו שוה ומכוון למחול על השאר לא מהני כלום, דמחילה של הסתלקות זכות לא שייך בפדיון הבן כמו שכתבנו, אבל אם מקבל החפץ בתורת פרעון של ה' סלעים הוי פרעון גמור, ולזה בעינן גברא רבה, שידע למחולי שלא ימחול, רק יגמור בנפשיה לקבל בתורת פרעון כו'.

6. ומבואר שם בגמ' שמה שלא מנה זאת התנא במשנה הוא משום "מילתא דליתא במטלטלין קתני, מילתא דאיתא במטלטלין לא קתני".

7. וכן כתב הרש"ש: "תד"ה ומאי - דמה שהוא קונה ונקנה בכסף נ"ל כו' אבל עבד כנעני נקנה וקונה את עצמו בחליפין כדאמרי' כו' כצ"ל (ועיין הגהת הגר"א ז"ל). ומייתו מהא דהשולח דקונה את עצמו בחליפין. ולענין דנקנה מפורש להדיא לקמן (כב ב). וכעין זה כתב בהגהות בן אריה: "נקנה בחליפין, כדנתי בפרק השולח כו' - נקנה בחליפין כדנתי לקמן כב ב', וקונה עצמו כדאמרינן בפרק השולח כו'. ונראה שכוונתו הבן אריה להקשות עוד מדוע כתבו תוס' "כדנתי בפרק השולח" כו', הרי הראיה מפרק השולח היא לא מברייתא, אלא מהמעשה שהיה